

İslâm Hukukunda Cüzâf Satış ve Uygulamaları

Jusaph Sales Practice in Islamic Law

Zeki YAKA

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Asst. Prof., Akdeniz University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law
Antalya/Türkiye
zekiyelten@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8027-4981

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 09.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted : 16.12.2023
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December
Cilt / Volume: 10 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 307-334

Atıf / Cite as

Yaka, Zeki. İslâm Hukukunda Cüzâf Satış ve Uygulamaları. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 307-334.

Doi: 10.33460/beuifd.1373423

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.

*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: İslâm, hayatın her alanında olduğu gibi iktisâdî hayatı da düzenleyici ve kolaylaştırıcı ilkeler getirmiştir. İktisâdî uygulamalar için de ayet ve hadislerin şekillendirdiği ve her dönemde geçerli birtakım ilkeler belirlemiştir. Bu uygulamalardan biri olan cüzâf satış, toplumun ona olan ihtiyacı sebebiyle günümüzde de yaygın olarak yapılmaktadır. Örneğin tarlada henüz olgunlaşmamış sebze, dalında meyve ve arpa buğday gibi zahire ürünlerin başağında cüzâfen satıldığı uygulamalar görülmektedir. Ayrıca canlı hayvan satışlarında da cüzâfen satış sıklıkla yapılmaktadır.

Halk arasında tahmini satış, kabala satış ve götürü satış olarak da bilinen cüzâf satış için ilk dönemden itibaren mezhepler, ilgili naslar ve uygulamalara bakarak birtakım şartlar belirlemiştir. Çünkü yapılan işlemin sıhhati bu şartlara riayete bağlıdır. Ancak klasik ticari anlayış ve uygulamalara göre belirlenen esasları, günümüz şartlarında yeniden yorumlamaya ihtiyaç vardır. Çünkü bilgi eksikliği ve kaynak yetersizliği sebebiyle, bazen farkında olmadan, yapılan işlemin sıhhatine zarar verilebilmektedir. Örneğin kurbanlık satışlarında cüzâfla ilgili esasların bilinmemesi kurban ibadetinin geçersiz olması, cüzâf

satış akitlerinde bedellerin ribevi mallardan olması durumunda işlemin faize dönüşmesi, tarafların cüzâfen satılacak ürün miktarı hakkındaki bilgi sahibi olduğu halde bilgisini gizlemesinin, işlemin yasak olan garar akdine dönüşmesi gibi pek çok problem ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın karşılaşılan bu problemlerin çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Cüzâf satışla ilgili literatür incelendiğinde, daha önceden yapılmış herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada, cüzâf satışla ilgili İslâm hukuk esaslarının güncel ticari şartlar çerçevesinde ele alınması amaçlanmıştır. Klasik fıkıh kaynaklarında dağınık halde bulunan cüzâf satış ile ilgili esaslar bir araya getirilmek suretiyle günümüz piyasa şartlarında uygulanabilirliği incelenmiştir. Sonuç itibarıyla, doğası gereği cüzâf satışta akdi ifsat etmeyecek seviyede bir bilinmezliğin olduğu görülmektedir. Ancak, cüzâf satış için belirlenen şartlar; mesela bilir kişinin tahmini, malın üzerinde durduğu zeminin düz olması ve kullanılan ölçeğin standart olma zorunluluğu gibi şartlar, bu bilinmezliği minimum seviyede tutarak, işlemin akdi ifsat eden garara dönüşmesini engellediği tespit edilmiştir. Ayrıca cüzâf satış esaslarının, tarafların aldanmasını engellemek suretiyle ticari piyasalardaki istikrara ve toplumsal huzura olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Cüzâf satış, Cehalet-i Fâhişe, Garar,

Abstract: Islam has introduced principles that regulate and facilitate economic life as in all areas of life. For economic practices, it has determined some principles that are shaped by verses and hadiths and valid in every period. One of these practices, the sale of "Juzaf", is still widely practiced today due to society's need for it. For example, there are practices where vegetables that are not yet ripe in the field, fruits on the branches, and cereals such as barley and wheat are sold juzaf in their ears. In addition, the sale of live animals is also frequently practiced.

Since the early period, the sects have set certain conditions for juzâf sale, which is also known as estimated sale, kabbalah sale and lump sum sale, based on the relevant narrations and practices. This is because the validity of the transaction depends on compliance with these conditions. However, there is a need to reinterpret the principles determined according to classical commercial understanding and practices in today's conditions. Because due to lack of knowledge and lack of resources, sometimes the validity of the transaction may be harmed without realizing it. For example, many problems arise such as the invalidity of the worship of sacrifice in the sale of sacrificial animals if the principles of juzaf are not known, the transformation of the transaction into interest if the prices in the juzaf sale contracts are from ribaweeh goods, and the transformation of the transaction into a contract of garar, which is prohibited, if the parties have knowledge about the amount of the product to be sold in juzaf but conceal their knowledge. This study is expected to contribute to the solution of these problems. When the literature on juzâf sales is examined, there is no previous academic study on the subject. From this point of view, this study aims to examine the principles of Islamic law on juzâf sales within the framework of current commercial conditions. The principles of juzâf sales, which are scattered in classical fiqh sources, are brought together and their applicability in today's market conditions is examined. As a result, it is seen that there is a level of uncertainty in juzâf sales due to its nature, which does not vitiate the contract. However, the conditions set for

juzâf sales, such as the estimation of the expert, the flatness of the ground on which the goods are standing, and the standardization of the scale used, keep this uncertainty at a minimum level and prevent the transaction from turning into a breach of contract. It is also seen that the principles of juzâf sales contribute positively to the stability of commercial markets and social peace by preventing the parties from being deceived.

Keywords: *Islamic Law, Jusaph Sales, Jahalat-i Fahishe, Garar, Unit price*

Extended Summary

Islam has brought regulating and facilitating principles to economic life, as well as to all other areas of life. Practices regarding economic life that were shaped by Verses and Hadiths continue to be valid in our present day, despite the intense pressure of capitalism, and continue to facilitate the lives of people and societies. One of these practices, the "Jusaph Sale", is still practiced widely today because of the society's need for it. Based on relevant texts and practices, Islamic Sects has determined some conditions for Jusaph, which is also known as "Estimated Sale", "Qabala Sale", and "Lump Sum Sale". A Muslim who has to perform all his/her worldly activities within a Halal and legitimate framework must comply with these conditions. These conditions, which are set by the Fuqaha, not only ensure that the operations are performed within a legitimate framework, but also contribute to peace in both social and commercial life by preventing the parties from deceiving each other and gaining unfair profits.

Jusaph Sales, whose legitimacy is based on Hadiths and the practices of the companions, appear in three cases: either in goods, in money, or in both goods and money. In this context, both parties must have sufficient information about the goods or money to be sold. The goods must be seen by the parties beforehand to be informed, the information must be obtained in a way that does not allow any deception, and it must be distinguished from others with clear signs. It is essential that the parties do not know the amount in advance because Jusaph is a sale based on estimation. Jusaph sales must be practiced with products that can be measured and weighed or that are difficult to count. The requirement for competent and experienced people to make predictions in Jusaph sales prevents the occurrence of an excessive error and reduces the margin of error in financial operations. One of the conditions is that the product to be sold with the Jusaph sale should neither be too small to be easily measured and weighed, nor too large to be easily measured and weighed. The fact that the pile of products to be sold with the Jusaph sale is on a flat surface is also a measure intending to prevent deception. There should be no bumps or holes that could mislead the buyer and seller in estimating the quantity of the product to be sold with Jusaph sale. It is prohibited to use measuring and weighing instruments in a part of the pile sold in Jusaph sales, which are made based on estimation without measuring or weighing. Because this process, which is called "*Saphqateyn*" in Fiqh, was prohibited by the Prophet (PbuH).

These conditions in Jusaph Sales prevent the transaction from turning into interest in cases where both prices are goods. It is seen that, especially in the buying and selling of goods subject to interest, the principles of interest were approached

sensitively, and attention was paid to even the slightest possibility that could lead to interest to prevent interest. Although it is not permissible to sell the same type of goods subject to interest against each other, it is also seen that the sale of Jusaph is permissible between different types of goods subject to interest providing that it is accepted in the contractual assembly. There is a difference of opinion between Abu Hanifa and his disciples Imam Muhammad and Abu Yusuf among the Hanafis, who make a distinction between *Misli* and *Qiyami* in the goods sold based on Jusaph. In general, it is observed that Shafi'i, Maliki, and Hanbali jurists agreed with Imam Muhammad and Abu Yusuf from the Hanafis regarding the sale of *Misli* and *Qiyami* goods. Sales made by determining the unit price in places where it is not always possible to measure the goods and "all-inclusive" practices will continue to keep Jusaph sales on the agenda.

The need that the measurement tools used in Jusaph sales be standard aims to prevent uncertainty between parties and avoid a dispute or disagreement from arising because of this uncertainty. In case of excessive differences between the results of the post-Jusaph Sale measurements and the estimated agreed upon amount, granting discretion in favor of the deceived party is an extremely important measure to protect the rightful party and justice. Measures taken for the sale of products that are not yet mature or in the process of maturation are measures to prevent injustice.

Giriş

Alışveriş gibi iktisâdî eylemler, ferdi ve toplumsal hayattaki önemi sebebiyle, ilk dönemden itibaren fakihlerce müstakil kitap, bâb ve fasıllar halinde incelenmiştir.¹ Bu sebeple ölçü, tartı araçları ve alışveriş şekilleri de her dönemde haram-helal gibi İslâm'ın temel esasları çerçevesinde şekillenmiştir. Zamanın değişen ve gelişen şartları ve ihtiyaçlarına göre söz konusu, hususlar ele alınmış, hukuki bazı ilke ve esaslar belirlenmiştir.

Klasik fıkıhın bu kapsamda ele aldığı konulardan biri de cüzâf satıştır. Kaynaklarda genellikle "Cüzâf" ismiyle bilinen satış türüne, "tahmini satış, kabala satış, götürü usulle satış" gibi isimlerle de günlük hayatta sıklıkla rastlanmaktadır.² Değişen ve gelişen teknolojiye rağmen cüzâf satış uygulamalarının devam etmesi, insanların ona olan ihtiyacını ve ticari hayata getirdiği kolaylığı göstermektedir. Günümüz kapitalist anlayışının şekillendirdiği ticari piyasalarda, Müslümanlar için cüzâf satışın meşru çerçevede yeniden ele alınması, hatırlatılması ve güncellenmesi önemlidir. Sanayileşmenin ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak hammadde ve mamul maddelerin, ulusal ve uluslararası piyasada götürü usulle

1 Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, el-Mebsût (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 12/108; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, el-Üm (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 3/3; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî Hattâb, Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl (y.y.: Dâru'l-Fikr, 1992), 4/221; Ebû Muhammed Muvaaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, el-Muğnî Şerhu Muhtasarî'l-Hırakî (y.y.: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1987), 3/480.

2 Muhsin Koçak, "Cüzâf", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/148, 149.

alınıp satılması, bunlarla ilgili yasal zemini oluşturan kanun ve yönetmelikler hazırlanması, konunun güncelliğini ve önemini göstermektedir.³

Kapsam ve işleyiş olarak günümüz ticareti ne kadar büyük ve karmaşık olursa olsun, Müslümanlar her zaman ticari işlemlerini helal ve meşru çerçevede yapmak zorundadır.⁴ Bu sebeple cüzâf satış için de ilk dönemden itibaren mezhepler, ilgili naslar ve uygulamalara bakarak birtakım şartlar belirlemiştir. Çünkü yapılan işlemin sıhhati bu şartlara riayete bağlıdır. Ancak klasik ticari anlayış ve uygulamalara göre belirlenen esasları, günümüz şartlarında yeniden gözden geçirmeye ihtiyaç vardır. Çünkü bilgi eksikliği ve kaynak yetersizliği sebebiyle, bazen farkında olmadan, yapılan işlemin sıhhatine zarar verilebilmektedir. Örneğin kurbanlık satışlarında cüzâf la ilgili esasların bilinmemesi kurban ibadetinin geçersiz olmasına⁵, cüzâf satış akitlerinde bedellerin ribevi mallardan olması durumunda işlemin faize dönüşmesi, tarafların cüzâfen satılacak ürün miktarı hakkındaki bilgi sahibi olduğu halde bilgisini gizlemesinin akdi yasak olan garar akdine dönüşmesi gibi pek çok problem ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın karşılaşılan bu problemlerin çözümüne katkı sağlayacağını düşünüyoruz

Yaptığımız araştırmalarda cüzâf satışın, fıkıh kitaplarında “Kitâbu’l-Büyu” başlığı altında garar, cehl, selem gibi muhtelif konular içinde yeri geldikçe ele alındığını görüyoruz. Ancak Mâlikî mezhebi kaynaklarında diğer mezheplerden farklı olarak konu içinde yeri geldikçe değil müstakil bir başlık altında cüzâf konusu işlenmiştir. Araştırmamızda konuyla ilgili yapılmış müstakil herhangi bir tez ya da makaleye rastlamadık. Bu kapsamda TDV İslâm Ansiklopedisinde Muhsin Koçak tarafından “Cüzâf”⁶ maddesi yazılmış, konu bir ansiklopedi maddesi olarak kısaca ele alınmıştır. Hamdi Döndüren de “*Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*” isimli eserinde konuya “Götürü Satış” ismiyle kısaca değinmiştir. Necmeddin Güney 2013 yılında hazırladığı “*Satım Akdi Özelinde İslâm Borçlar Hukukunda Garar,*” isimli doktora tezinde, satım akdindeki garar kapsamında cüzâf satış konusuna çok kısa olarak değinmiştir. Bu çalışmalar özet tarzında olduğu için konuya ve ilgili problemlere kapsamlı bir yaklaşım ve çözüm sunmaktan uzaktır. Ayrıca klasik dönemden çok farklı şartlarda, yoğun, karmaşık ve bir o kadar da gelişmiş modern teknolojinin hâkim olduğu günümüz şartlarında ticaret yapanların ihtiyaçlarına cevap verecek yeterlilikte değildir. Bu sebeple güncel gelişme ve ihtiyaçları da göz önüne alarak cüzâf satış konusunun müstakil bir çalışmada ele alınmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü ticaretin şartları ve kullanılan enstrümanları ne kadar değişirse değişsin, Müslümanın helal-haram arayışındaki hassasiyet değişmeyecektir. Akademik bir makale kapsamında ilk olarak ele alındığını düşündüğümüz bu çalışmayla, günümüzde de meşru yollardan ticaret yapmak iste-

3 Kamu İhale Kurumu (EKAP), “Kamu İhale Kurumu Platformu” (Erişim 25 Nisan 2022) T.C. Kamu İhale Kurumu-Elektronik Kamu Alımları Platformu- Elektronik İhale Dairesi).

4 en-Nisâ 4/29; en-Nahl 16/114.

5 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 1 Eylül 2023).

6

yenlere yardımcı olmak ve yapılacak başka akademik çalışmalara katkı sağlamak he-deflenmiştir.

Yurt dışında yapılmış bazı çalışmaların cüzâf satış konusunu biraz daha kapsamlı ve güncel örneklerle ele aldığını görüyoruz. Mesela Türkçeye “İslâm Fıkhi Ansiklopedisi” ismiyle de tercüme edilen Vehbe ez-Zuayli’nin (ö.2015) “*el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletüh*” isimli eserinde konu, dört mezhep açısından daha ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Kuveyt’te Yusuf Ahmed el Haddâd tarafından hazırlanan ve 2012 yılında Mektebetü İmam ez-Zehebi tarafından basılan “*Beyu’l-Cüzâf ve Tatbikâtühü’l-Muâsara*” isimli yüksek lisans tezinde konu kavramsal ayrıntılar eşliğinde ele alınmıştır. Cüzâf’la ilgili olduğunu düşündüğü Bey’, Garar, Cehalet, Kabz, Mebi’ gibi fıkhi kavramlar üzerinde durarak konuyu pek çok klasik ve güncel örnek eşliğinde incelemiştir. Yine Ürdün’de, Üsame Musa Süleyman İğbâriye isimli araştırmacı, Ürdün Medeni Kanunuyla mukayeseli olarak cüzâf satış konusunu bir yüksek lisans tezinde ele almıştır. “*Beyu’l-Cüzâf ve Tatbikâtühü’l-Muâsara fi’l-Fıkhî’l-İslâmî ve’l-Kânuni’l-Medeniyyi’l-Ürdüniyye*” isimli henüz basılmayan tezde cüzâf ve ilgili kavramlar tanımlanarak çeşitli güncel örneklerle konu ele alınmıştır. Medeni hukukla mukayeseli olarak hazırlanan bu çalışmada konu, genel bir bakış açısıyla ele alınmış olup fıkıh mezhepleri açısından ayrıntılı değerlendirilmemesi bir eksiklik olmuştur. Medeni hukukla mukayeseye yer vermeden, sadece konuya odaklanan ve fıkıh mezheplerinin ayrı ayrı bakış açılarıyla konuyu tüm yönleriyle ortaya koyan bir çalışmaya zaruret hasıl olmuştur.

Değişen günümüz şartlarında cüzâf satışın hangi usul ve esaslar çerçevesinde olacağı, hangi malların cüzâfen alınıp satılabileceği, cüzâf satışlar için uygun olan akit şekilleri gibi hususlar, mevcut şartlarda ticaret yapan Müslümanlar için çözümlenmesi gereken diğer problemlerdir. Ayrıca; cüzâf satış uygulamalarından birim fiyat belirlenerek yapılan kurbanlık satışı yaş çay, fındık ve hububat gibi ürünlerin cüzâfen satışında fıkhi hükümlerin bilinmesi zorunludur. Çünkü helal kazanmanın farz bir emir olması yanında⁷, helal kazanıp yemenin duaların kabulü dahil⁸ Müslümana maddi manevi pek çok faydalar sağladığı, yine dinimizin haber verdiği bir gerçektir. Ayrıca; cüzâf satışa ribevi malların konu olması durumunda, ilgili esasların bilinmesi, faizden sakınmak isteyen Müslümanlar için daha bir önem kazanmaktadır.⁹

Bu ve benzeri gerekçeler; “Cüzâf” satışın şartları ve uygulanma biçimlerinin güncel örnekler eşliğinde ele alınmasını önemli kılmaktadır. Böylece Müslümanların meşru çerçevede kalarak ticaret yapmalarına da katkı sağlanmış olacaktır.

7 el-Bakara 2/168, 169; el-Mâide 5/88; el-Enfâl 8/69; en-Nahl 16/114.

8 Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, el-Câmi’ u’s-sahih (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Zekât”, 65; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezid) et-Tirmizî, Sünen (Kahire, 1356), “Tefsîru’l-Kur’ân”, 3, 32; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, el-Müsned (İstanbul: Çağrı yayınları, 1981), 2/328.

9 el-Bakara 2/275, 276 278; Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, es-Sünen (Mısır, ts.), “Menâsik”, 57; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, Sünen (Mısır, 1372), “Menâsik”, 84.

1. Tanımı

Aslen Farsça bir kelime olan “Güzâf” sözcüğü Arapçaya “**cüzâf, cezâf, cizâf**” şeklinde üç farklı okuyuşla geçmiş, ancak “cüzâf” olarak kullanımı meşhur olmuştur. Sözlükte; faydasız söz, hadsiz, hesapsız anlamında¹⁰kullanıldığı gibi, alış-ve-rişte varsayım, tahminde bulunma anlamlarında da kullanılmıştır.¹¹ Fikhi bir terim olarak şöyle tanımlanmıştır: “Cüzâf: Götürü pazarlık, bir şeyi ölçmeden, tartmadan, satıp almak, saymadan el ile (işaretle) gösterilen para karşılığında satın alma da bu kabildendir. Bu yolla yapılan alış-ve-rişe “**mücâze**” denir.¹²

Buna göre; miktarı bilinmeyen yığın halindeki ticari bir malın görülüp müshade edildikten sonra, ölçülüp tartılmadan, sayılmadan tahmin yolu ile satılması cüzâf satış olarak değerlendirilir. Cüzâf satış, ölçülen ve tartılan şeylerin çok olması sebebiyle, ölçmede ve tartmada kolaylık sağlar. Bu sebeple; “*Miktarı detaylı bilinmeyen bir şeyin satışı*” şeklinde de tanımlanmıştır.¹³ Bu anlamda yığın halindeki buğday, arpa, odun, ot, saman, hurda, demir, ağacında olgunlaşmamış meyve, sebze ve başağında olgunlaşmamış buğdayın ölçülmeden, toptan, tahmin yoluyla satışı cüzâf satış örneklerindedir.¹⁴

2. Meşruluğu

Kur’an’da cüzâf satışla ilgili doğrudan herhangi bir ayet bulunmadığı için Cüzâf satışın meşruluğu sünnete dayanır. Câbir (r.a)’dan gelen bir rivayet şöyledir: “*Resûlullah (sas) ölçüsü bilinmeyen bir hurma yığınının, miktarı belli bir hurma karşılığında satılmasını nehyetmiştir.*”¹⁵ Buradaki yasağın sebebi, ribevi mallardan olan hurmanın birbiri karşılığında cüzâfen satışından ibarettir. Çünkü; ribevi mallarda birebir ölçüğe dayanmayan satışlarda fazlalık ribasının gerçekleşmesi söz konusudur. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: “*Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz misli misline birbirine eşit olarak peşin satılırlar. Ama bu malların cinsleri değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın.*”¹⁶ Bu hadislerden anlaşılan, faiz illetinde

10 Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), 8/18; Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletüh (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1989), 4/648; Koçak, “Cüzâf”, 8/148, 149.

11 Ebû’l-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü’l-muhît (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2009), (c-z-f) Maddesi; Ebû’l-Abbâs Hatîbüddehş Ahmed b. Muhammed b. Ali. Feyyûmî, el-Misbâhu’l-münîr fi garîbî’s-Şerhi’l-kebir (y.y.: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.), (c-z-f), 1/56.

12 Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, Bahru’râi’k Şerhu Kenzü’Dekâik (y.y.: Dâru’l-Kitâbî’l-İslâmî, ts.), 5/305; Ömer Nasuhi Bilmen, Hükûk-ı İslâmiyye ve Istîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 6/11; Heyet, Mevsûatü’l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye (Kuveyt Vakıfları ve Din İşleri Bakanlığı) (Kuveyt, 1404), 9/72; Koçak, “Cüzâf”, 8/148, 149; Hamdî Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihi (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 338.

13 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî es-San’ânî el-Yemenî Şevkânî, Neylü’l-evtâr şerhu Münteka’l-ahbâr (Mısır: Dâru’l-Hadis, 1993), 5/209.

14 Yusuf Ahmed Haddâd, Beyu’l-Cüzâf ve Tatbikâtühü’ Muâsarâtü (Kuveyt: Mektebetü’l-İmam ez-Zehabi, 2015), 222, 223.

15 Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, es-Sünen (İstanbul, 1981), “Büyü”, 37; Şevkânî, Neylü’l-evtâr, 5/196; Müslim, “Büyü”, 42.

16 Müslim, “Müsâkat”, 81.

birleşmeyen farklı cinsteki ürünlerin birbiriyle satışında riba ihtimali olmadığından, cüzâfen satışında da bir sakınca olmadığıdır.

Cüzâf satışla ilgili olarak Abdullah b. Ömer (r.a)'den gelen bir rivayette şöyledir: *"İnsanlar gıda maddelerini pazarın üst kısmında götürü olarak (cüzâfen) alıp satıyorlardı. Hz. Peygamber (sas) bunların yer değiştirmeden satışını yasakladı."*¹⁷ Burada Resulullah (sas), cüzâfen satışı değil, satın alınan malın kabzedilmeksizin ikinci kez bir başkasına satışını yasakladığı açıkça anlaşılmaktadır. Söz konusu hadisler ve ashabın uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda müşteri tarafından kabzedilip, satıldığı yerden başka bir yere nakledilen malların cüzâfen satışının caiz olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm sahih hadis kitaplarında zikredilen benzer rivayetlerde yasaklanan cüzâf satışın, satıldığı halde müşteri tarafından kabzedilmeden ve başka bir yere nakledilmeden aynı yerde yapılan satışlar olduğu vurgulanmış, satış yasağının malın müşteri tarafından kabzedilip satış mahallinden nakledinceye kadar sürdüğü açıkça anlaşılmaktadır.

3. Cüzâf Satışın Kapsamı

Cüzâf satış kısaca şu üç şekilden biriyle olur:

1. Yığın halindeki ölçüsü bilinmeyen buğday yığınının satışı gibi, sadece malda cüzâf olur.¹⁸ Miktarı kesin bilinmeyen yığın halindeki malın satışı.
2. Sadece parada/semende cüzâf olur. Bir kimseye, elindeki miktarını bilmediği para dolu keseyi göstererek, senin evini bu kesedeki para karşılığı aldım demesi gibi, miktarı kesin belli olmayan parada/semende yapılan cüzâf satış.
3. Hem mebi'de hem de semende cüzâf yapılır. Miktarı bilinmeyen buğday yığınının miktarı bilinmeyen bir para yığınınına işaret ederek satmak gibi.¹⁹ Bu satış türünde hem mal miktarı hem de bedel olarak verilen paranın miktarı kesin olarak bilinmemektedir.²⁰

Sadece malda, parada/semende veya hem mal hem parada yapılan cüzâf satışlar mutlak değildir. Bu satışların hukuken geçerli, meşru olabilmesi için bir takım usul ve esaslar çerçevesinde yapılmış olması gerekmektedir. Çünkü işlemlerinin geçerliliği fukahanın belirlediği şartlara uyulmasına bağlıdır.

4. Cüzâf Satışın Şartları

Şartlar genellikle akdin temel rükünlerinden olan mahal ve akdi yapacak olan taraflarla alakalıdır.²¹ Kısmi bir bilinmezlik üzerine kurulu satış diyebileceğimiz

17 Ebû Dâvûd, "Büyü", 65.

18 Ebû Muhammed Fahrüddin Osmân b. Ali b. Mihsen b. Yûnus es-Sûfi el-Bârî ez-Zeylaî, Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik ve Hâşiyetü'ş-Şilbi (Bulak/Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313), 4/5.

19 Hoca Eminzâde Ali Haydar, Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/104.

20 Mecelle, md: 141.

21 Orhan Çeker, İslâm Hukukunda Akidler (Konya: İttifak Holding, 1999), 69-70, 11.

cüzâf satışta belirlenen şartlar, akit üzerindeki niza sebebi olan belirsizlikleri gidermeye yöneliktir. Mâlikî mezhebinin dışında cüzâf satış konusunu müstakil bir başlık altında derli toplu ele alan mezhep olmamıştır. Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezheplerinin cüzâf satışla ilgili hüküm ve şartları muhtelif vesilelerle farklı konular içinde dağınık olarak ele almışlardır. Cüzâf satışın sahih olması için tespit edilen başlıca şartlar şunlardır:²²

1. Alıcının, cüzâf satışa konu olan malı daha önceden görmüş olması, akit esnasında da tarafların satılan şeye dair bilgilerinin devam etmesi gerekir. Cüzâfen satılan malın diğerlerinden fark edilebilir şekilde ayırt edilmesi ve işaretlerle gösterilince anlaşılır şekilde olması da tarafların satılan şeye dair bilgilerinin devam ettiğini gösterir. Bey' akdi için konulan şartlarından biri olan, satılan şeyin malum olması konusunda mezheplerin ittifakı vardır.²³

Mebî' görülmeden yapılan satışlar, taraflar arasında nizaya yol açan büyük oranda garar içerir.²⁴ Haksız kazanca yol açan, bilinmezlik ve belirsizlik içeren bu satışlar fıkıhta "garar" kapsamında değerlendirilmiştir.²⁵ Kur'an haksız kazançları bâtil yoldan elde edilen kazançlar olarak niteler ve yasaklar.²⁶ "Bey'u'l-garar" şeklinde nitelendirilen ve garar içeren satışları Peygamberimiz (sas) de yasaklamıştır.²⁷ Fıkıhta "Cehâlet-i Fâhişe – Aşırı bilinmezlik" olarak ifade edilen bu husus Hanefilerce akdi fâsid kılan sebeplerden sayılmıştır.²⁸

Aşırı bilinmezlik içerdiği için görülmeyen bir şeyin cüzâfen satışı câiz olmadığı gibi, kör olan birinin cüzâfen mal alıp satması da sahih değildir. Ancak âmâ olan birinin, malı daha önceden görmüş birisi adına vekaleten satın almasında yahut âmâ olmadan önce gördüğü ve vasıfları değişmeyen bir malı cüzâfen satın almasında sakınca görülmemiştir.²⁹

Malı görmekten kasıt; o mal hakkında tarafların nizaya sebep olmayacak şekilde yeterli bilgisinin olması demektir. Ancak cüzâf satışa konu olan bazı malların, özellikleri gereği tam olarak görülmesi mümkün olmayabilir. Bu sebeple cüzâf satışa konu olan yığınım dış kısmını görmek, malın tamamı aynı yerde ise, ona bitişik bir parçasını (numune/mostra) görmek, vasıfları ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak yeterli görülmüştür. Malın bizzat görülmesi malın bozulmasına ve

22 Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-Sağîr (y.y.: Şirketü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1952), 3/20, 21; Heyet, Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye (Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı), 9/72; Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, 4/663-667.

23 Zeylaî, Tebyinü'l-Hakâik, 4/5; Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, 4/398.

24 "Garar: Akdi, varlığı kesin olmayan, şüpheli ve ihtimali bir unsura dayandırmak." Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 101.

25 Serahsî, el-Mebûsût, 23/170; Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 101.

26 el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29; et-Tevbe 9/34.

27 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, el-Câmi'u's-sahîh (İstabil, 1981), "Büyü", 61; Müslim, "Büyü", 4; İbn Mâce, "Ticaret", 23; Ebû Dâvûd, "Büyü", 24-25; Tirmizî, "Büyü", 17; Nesâî, "Büyü", 27.

28 Serahsî, el-Mebûsût, 13, 49, 69,92; Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî Kâsânî, Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertibi's-şerâ'î' (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 5/169,181; Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 102.

29 Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, 4/663.

satışın fasit olmasına sebep olacaksa da görülme şartı kalkar.³⁰ Çünkü malı görmek amacıyla ambalajı açmak; örneğin ağızları mühürlü sirke kaplarını açmak, konserve gibi gıda maddelerinin ve bazı ilaçların ağızını açmak, bu ürünlerin bozulmasına neden olabilmekte, yüksek tonajlı araçlardaki malların görülmesi için tamamının boşaltılması zaman ve emek israfına, malın bozulmasına ve tarafların büyük zarar görmesine sebep olabilmektedir. Ancak söz konusu mal, üzerinde anlaşılın vasıfları taşıyorsa, müşteri muhayyerlik hakkını kullanarak malı iade eder. Terminolojide “vasıf muhayyerliği” diye ifade edilen bu durum “ayıp ve görme muhayyerliği” ile de ilgilidir.³¹ Bir kısmı toprakta gömülü olan havuç, soğan gibi sebze ve bitkilerin olgunlaşmadan topraktan çıkarılması da bu bitkilerin bozulmasına sebep olacağı için, cüzâf satış durumunda topraktan çıkarılmaları zorunlu değildir.

Cüzâf satışın câiz olması için, satılan şeyin başkasından ayırt edilebilir ve işaretle gösterilebilir olması gerektiği hususunda Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezhepleri müttefiktir.³² Bu sebeple cüzâf satışa konu olan malı benzerlerinden ayırt edecek şekilde yapılan işaretlemeler, satış için şart koşulan bilinirliği sağlama yollarından biri olarak kabul edilmiştir.

2. Satıcı ve alıcı, cüzâfen satılacak olan malın cinsine göre, ölçüsünü, ağırlık olarak tartısını veya sayı olarak miktarını bilmemelidir.

Taraflardan biri satış yapıldıktan sonra karşı tarafa malın miktarını bildirecek olursa, diğer taraf akdi kabul edip etmemekte muhayyerdir. Şayet akit esnasında her iki tarafın da malın miktarı hakkında eşit şekilde bilgisi olmadığı ortaya çıkarsa akit fasit olur. Çünkü taraflar bilerek ölçme ve tartma işini terk etmiş ve garar üzerine akit yapmış olurlar ki garar, akdi ifsad eden sebeplerden biridir.³³ Böyle bir durumda cüzâf satışa konu olan mal mevcut ise satıcıya iade edilmeli, değilse de müşteri malın kıymetini ödemelidir. Cüzâfen satışı yapılan malın miktarı hakkında tarafların kesin bilgisinin bulunmaması şartında Mâlikî, Hanefi ve Şafiiler fikir birliği etmiştir.³⁴ Ahmed b. Hanbel, tarafların her ikisinin de malın miktarını bilerek ya da bilmeyerek yaptığı satışı câiz kabul ettiği gibi, taraflardan sadece birinin bilgi sahibi olduğu cüzâf satışı da kerahetle birlikte geçerli sayar. Ancak, Hanbeliler böyle bir durumda miktar hakkında bilgisi olmayanın lehine muhayyerlik hakkı da verir.³⁵

30 Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, el-Mühezzebe fi fihî'l-İmâm eş-Şâfi'î (y.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/16; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid (İstanbul, 1933), 2/156.

31 Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987), 2/13; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, Kitâbü'l-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987), 2/215; Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 88, 89.

32 Zeylai, Tebyinü'l-Hakâik, 4/5; Şîrâzî, el-Mühezzebe, 1/265; İbn Kudâme, el-Muğni, 4/123.

33 Hattâb, Mevâhibü'l-celîl, 2/169; Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 69, 70, 98.

34 Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir (y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/294; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzebe (y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/343.

35 Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddin el-Buhûti, Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ' (y.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1051), 3/253.

3. Yığının bizzat kendisi cüzâf satışın konusu olmalıdır, yığını oluşturan parçalar değil. Ölçülüp tartılan, kolay sayılıp tane ile satılan veya arazi ve kumaş gibi uzunluk ölçüsü ile alınıp satılan şeylerde cüzâf satış geçerlidir. Sayımında zorluk olan taneli şeylerin cüzâfen satışı câiz olmakla birlikte, sayımında meşakkat bulunmayan taneli malların cüzâfen satışı câiz değildir.³⁶

Benzerleri arasında büyüklük küçüklük farkı fazla olmayan yumurta, elma, nar, kavun gibi misli malların cüzâfen satışı câizdir. Dinar ve dirhem gibi para cinsi şeylerin cüzâfen satışında faiz şüphesi bulunması sebebiyle câiz değildir. Fakat sikke halinde basılmamış saf altın ve gümüşün cüzâfen satışı câiz kabul edilmiştir.³⁷

Ebû Hanîfe cüzâfen satışı ölçülebilen ve tartılabilen misli mallarla sınırlı tutarken, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise kapsamı genişletmiş, uzunluk ölçüsüyle ölçülenleri, hayvanlar ve köleler gibi kıymetleri birbirinden farklı kıyemi malları ve sayılabilenlerin de cüzâfen satışını câiz kabul etmişlerdir. Şafii ve Hanbeli mezhepleri de imameynin görüşünü desteklemiştir.³⁸

Sayılabilir şeylerde cüzâfen satış için ölçü, sayımda zorluk çekilip çekilmesidir. Ancak sayımında her ne kadar zorluk bulunmasa da tüccarların parça parça satışını örf haline getirdikleri köle ve elbise gibi fiyatı yüksek bazı malların cüzâfen satışı câiz değildir. Köle ve elbise gibi her biri farklı kıymet ve fiyatta olan bu tür ürünler genelde cüzâfen değil tane ile satılır. Böyle farklı fiyat ve kıymette olan malların cüzâfen satışına, alıcı ve satıcı için büyük zararlar içerebileceği ve niyaya sebep olacağı için, Ebû Hanîfe cevaz vermemiştir. Ancak; kavun, karpuz gibi misli malların tüccar örfünde tane yerine toptan satışı yaygın olduğu ve aralarında kayda değer fiyat farklılığı olmadığı takdirde cüzâfen satışlarında bir problem yoktur.³⁹

Mâlikiler cumhurdan farklı olarak, az miktardaki adedi malların, miktarını öğrenmek zor olmadığı için cüzâfen satışını kabul etmezler. Onlara göre cüzâf satış, meşakkat sebebiyle câiz kılınmıştır. Adedi malların sayımında meşakkatin bulunmaması durumunda, ortada cüzâf satışı meşru kılacak bir zorunluluk da kalmamaktadır.⁴⁰

Şafii ve Hanbelilerdeki genel kanaat ise; tartılabilen, uzunluk birimiyle ölçülebilen ve tane ile satılan şeylerin cüzâfen satışının câiz olduğu yönündedir.⁴¹ Şafii ve Hanbeliler bu noktada Hanefilerden Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'le birleşmektedirler.

36 Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, 4/664; Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, 339.

37 Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, 4/664, 665.

38 İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 6/264; Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dimaşkı Meydânî, el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb (İstanbul: Dersaadet, ts.), 2/7.

39 Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, 4/665.

40 Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafed-Desûkî, Hâşîye 'aleş-Şerhi'l-kebîr (y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/21.

41 İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/35-40.

4. Cüzâf satışa konu olan malın yaklaşık miktarının, konusunda uzman kişilerce tahmin edilebilmelidir. Cüzâfen alışveriş yapan taraflar için bu şartın vücubiyetinde mezhepler müttefiktir.⁴² "Ehl-i vukuf, bilirkişi, eksper" diye de isimlendirilen tecrübeli kişilerin bilgilerine günlük hayatta sıkça müracaat edilir. Bu tecrübeli kişilerin bilgilerine müracaat edildiği yerlerden biri de cüzâf satıştır. Buna göre cüzâfen satış akdi yapacak olanların kendileri veya vekilleri, tahmin yürütmeye tecrübeli kişilerden miktar tahmini konusunda yardım almaları gerekir.

Buna göre tahmin yürütmeyi imkansız kılacak fazla miktardaki ürünlerde cüzâf satış yapılamaz. Mesela büyük çiftliklerdeki canlı kuşlar ve tavuklar gibi sürekli yer değiştirip tahmin etmenin güçleştiği durumlarda cüzâfen satışı câiz değildir. Ancak satış akdinden önce bu hayvanların uykuda veya sakinleştikleri esnada, uzman biri tahminde bulunursa cüzâf satış câiz olur. Şafiiler bu tahmin işini daha da ileriye götürerek, tecrübeli kişilerin tahminleri üzerine, sayıları tam olarak bilinmemekle beraber, kovana giriş ve çıkış yaptığı kesin olarak bilinen arıların bile kovanında cüzâfen satışını geçerli sayar.⁴³

Bilirkişinin tahminiyle taraflar arasındaki yanılma, rızayı zedelemeyecek ve akdi ifsad etmeyecek boyuta indirgenmiş olmaktadır. Tecrübeli kişilerin bulunmaması halinde birim fiyat belirlenerek cüzâf satış yapılabilir. Malın tamamına ait fiyat belirsizliği, kolayca hesaplayabilme imkanı olduğu için, birim fiyat tespitiyle ortadan kalkmış kabul edilir.⁴⁴

5. Satışa konu olan malın çok olması da cüzâf satışta fukahanın üzerinde ittifak ettiği şartlardan biridir.⁴⁵ Ancak bu çokluk tahmin yürütmeye engel olacak miktarda olmamalıdır. Buradaki ölçü, ne tahmini imkansız kılacak kadar fazla ne de kolaylıkla sayılabilecek kadar az olmamalıdır. Bu şarta uyulmaması durumunda taraflardan birinin aldanması veya aldatılması söz konusudur. Az miktardaki bir malın cüzâfen satışı da cüzâf satışın gayesiyle bağdaşmamaktadır. Bu manada cüzâf satış, erbabınca miktarı tahmin edilebilir çoklukta mallar için söz konusudur diyebiliriz.
6. Cüzâfen satımı yapılacak malın düz bir zemin üzerinde bulunması gerekir, bu konuda mezhepler müttefiktir. Eğer zeminin düz olmadığı bilinir ve satılan yığının içinde tümsekler veya çukurlar bulunursa akit fasit olur. Taraflar zeminin düz olduğunu zanneder daha sonra tümsekler ortaya çıkarsa, tahminde alıcının aldanma riski olduğundan alıcı muhayyerdir, çukurlar varsa satıcı aldanabileceği için satıcı muhayyer olur.⁴⁶ Buna göre cüzâfen

42 Ali Haydar, Dürerü'l-hükkâm, 1/104; Desûki, Hâşiye 'aleş-Şerhi'l-kebir, 3/20.

43 Nevevî, el-Mecmu', 9/345, 353.

44 Nihat Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 2/101.

45 Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, 4/666.

46 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Haraşî el-Mâlikî Haraşî, Şerhu Mutasarı Halili (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/28 29.

satılan malın, tümseklik veya çukurluk bulunan bir zemin üzerinde olması veya malın içerisine konulduğu kabin esnekliği sebebiyle eksik veya fazla ölçme, tahminde yanılmaya sebep olduğundan taraflara muhayyerlik hakkı verilir. Ayrıca yüksek miktarda aldanma riski olduğu için akit fasit olacaktır.⁴⁷

7. İki farklı satış çeşidi aynı akitte birleştirilmemeli. Mesela; tek akitle hem götürü usul hem de ölçü veya tartı ile satış yapılmamalıdır. Mesela; bir yığın buğdayı, cüzâfen satarken, yanında şu kadar metre kumaşın da birlikte satın alınmasını şart koşmak doğru değildir. Böyle bir şartla mal satmak "safkateyn"⁴⁸ denilen, bir akit içerisinde başka bir akid daha yapmak olur ki; Hz. Peygamber(sas) faiz şüphesi sebebiyle yasaklamıştır.⁴⁹ Şu buğday yığını ile şu kadar kilo arpa yahut şu kadar metre kumaş aynı paraya veya farklı paraya cüzâfen satın almak da böyledir. Veya tek akitle buğdayın veya arpanın bir kısmını cüzâfen bir kısmını da tartarak birlikte satmak gibi tek satışta iki ayrı satışın birleştirildiği işlemler cüzâf satış olarak câiz değildir.⁵⁰

Böyle bir durumda yapılması gereken; her bir satışın kendi ilkeleri kapsamında ayrı ayrı yapılarak işlemlerin meşru hale getirilmesini sağlamaktır. Yani buğday veya arpa cüzâfen satılmalı, kumaş veya arazi de ayrı bir akit ve tabiatına uygun ölçü birimiyle ölçülerek satılmalıdır. Cüzâfta bilinmezlik, ölçüde de bilinirlik olduğu için, bilinenle bilinmeyenin birbirini etkilememesi için ayrı ayrı satılmaları uygun görülmüştür.⁵¹

5. Nakitlerin, Süs Eşyalarının ve Süslenmiş Şeylerin Cüzâfen Satışı

Ribevi malların cüzâfen alım satımında, İslâm'ın yasakladığı faize⁵² düşmek için dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Öncelikle ribevi malların hangileri olduğunu tespit edilmesi gerekir. Ubâde b. es-Sâmit'ten nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (sas) konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "*Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, birbirine eşit ve peşin olarak trampa edilirler. Ama bunların cinsleri ayrı olursa peşin olmak şartıyla, istediğiniz gibi satış yapınız*".⁵³ Buna göre; cüzâf satışta bedeller, ribevi malların dışında farklı cinsten olduğu müddetçe cüzâf satış câizdir. Ancak; bedellerin aynı cinsten olması durumunda faiz söz konusu olacağından cüzâf satış câiz olmaz. Burada akdin sihhatine mâni olan şey, miktarların eşit ol-

47 Aynı, el-Binâye fi Şerh'l-Hidâye, 8/345; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 6/264.

48 "Safkateyn: Bir akit içinde başka bir akde de yer verme." Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 489.

49 Tirmizî, "Büyü"; 18.

50 Haraşî, Şerhu Mutasanı Halili, 5/30; Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, 4/665.

51 Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, 339.

52 el-Bakara 2/275.

53 Müslim, "Müsâkat", 81; Ebû Dâvûd, "Büyü", 18.

maması sebebiyle işlemin faize dönüşme ihtimalidir.⁵⁴ Çünkü cüzâf satış tahmin üzere yapıldığı için, ribevi malların birbiri karşılığında satımında miktarların eşit olma şartı tam olarak yerine gelmemektedir.

Hanefiler, nakit ve benzerlerinin cüzâfen satışı için şu esası belirlemişlerdir: *"Fazlalıklı olarak satışı câiz olan şeyin mücazefe yoluyla satışı da câizdir. Fazlalıklı satışı câiz olmayan şeyin cüzâfen satışı da câiz değildir."*⁵⁵ Faiz illetini tespitite bazı farklılıklar olmakla beraber, diğer mezhepler de bu konuda Hanefilerle aynı görüştedir. Yani fazlalıklı satışı câiz olan malların cüzâfen satışı câiz, olmayanların satışı câiz değildir.⁵⁶ Hz. Peygamber (sas) miktarı bilinmeyen bir hurmayı, miktarı belli bir hurma karşılığı satmayı yasaklaması da bu esasa dayanmaktadır.⁵⁷

Ribevi malların cüzâfen satışında iki temel hususun gözetilmesi gerekir:

Birincisi: Aynı Cinslerin Birbiri Karşılığında Bedel Olarak Alınıp Satıldığı Durumlarda: Ribevi mallardan olan aynı cins iki malın mesela altının altın ile, gümüşün gümüş ile cüzâfen birbiri karşılığında satışı câiz olmaz. Hadiste zikredilen diğer ribevi malların birbirleri karşılığında cüzâfen satışı da böyledir. Çünkü; tahminen yapılan cüzâf satışlarda ağırlık, ölçü, tartı tam olarak bilinemediğinden, ribevi mallar arasında faiz olma ihtimali artmaktadır.⁵⁸ Hanefi alimleri; akit meclisi dağılımdan cüzâf satıştaki bedellerin birbirine eşit olduğu tespit edilirse satışı câiz, meclis dağıldıktan sonra eşitlik tespit edilirse satışı fasit kabul eder. Ancak çoğunluğun aksine imam Züfer bu satışı da sahih kabul etmiştir.⁵⁹

İkincisi: Farklı Cinslerin Birbiri Karşılığında Bedel Olarak Alınıp Satıldığı Durumlarda: Ribevi mallardan farklı cinslerin birbiri karşılığında cüzâfen satışı câizdir. Mesela altının gümüş karşılığında mücazefe yoluyla satışı, bedelin cinsi değiştiği için fazlalıklı satışı câizdir. Ancak her iki bedelin akit esnasında karşılıklı olarak kabzedilmesi şarttır.⁶⁰ Ribevi malların kendi cinslerinin dışında diğer ribevi mallarla tartılmadan ve ölçülmeden cüzâfen satışın cevazı için, bedellerin taraflarca akit meclisinde kabzedilmeleri şartı işlemin faize dönüşmesini engellemektedir.

Mesela; bir altın gerdanlığı beş gümüş gerdanlık karşılığında, bir yığın buğdayı, üç yığın arpa karşılığında cüzâfen ve peşin olarak satmak, ribevi malların farklı cinsleri arasındaki câiz olan fazlalıklı satışa örnektir.⁶¹

54 Kâsânî, Bedâ'î, 5/193, 7/18; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 6/264.

55 Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ' (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3/39.

56 İbn Kudâme, el-Muğnî, 4/15; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî İbn Cüzey, el-Kavâninü'l-fıkhiyye (y.y., ts.), 168.

57 Müslim, "Büyü", 42; Nesâî, "Büyü", 37, 38.

58 İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 6/264; Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, 4/656-659.

59 Serahsî, el-Mebst, 14/12, 13.

60 Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudürî, el-Muhtasarü'l-Kudürî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1975), 1/90; Mevslî, el-İhtiyâr, 2/40.

61 Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, 34.

Klasik fıkıh kitaplarında konuyla ilgili olarak şu örneklere de yer verilmiştir: Bir bakır kaba karşılık aynı cinsten başka bir kap, bir kılıca karşılık başka bir kılıç cüzâfen satılacak olsa, bunlar da sayılabilen adedi şeylerdense satış câizdir. Şayet tartılarak satılan vezni mallardan olursa câiz değildir. Çünkü ribevi malların kendi cinsleri ile cüzâf yoluyla satımında, miktarın birebir eşit olduğu bilinemeyeceğinden faiz ihtimali artmaktadır.⁶² Başka madenlerle karışmış ribevi malların cüzâfen satışında, karışımın oranı belirleyici olmaktadır. Karışımında hangi madde ağırlıkta ise, karışım o maddeden sayılır. Gümüşle karışık maddede gümüş miktarı fazla ise maddenin tamamı gümüş, altın karışık maddede altın miktarı fazla ise tamamı altın sayılır.⁶³ Böyle bir durumda altın ve gümüşe karışan yabancı madde dikkate alınmadan karışım saf altın ve saf gümüş kabul edilir. Başka madde karışmış olanla karışmamış olan kalite bakımından fark etse de ribevi malların mübadelesinde kaliteli kalitesiz arasında fark gözetilmemiş, karışım yokmuş gibi değerlendirilmiştir.⁶⁴

Bazı hallerde altın veya gümüşle kaplı süslenmiş eşyaların birbirleri karşılığında satışında fazlalık câiz kabul edilmiştir. Mesela; altın veya gümüş kaplı bir kılıç, altın veya gümüş karşılığı satılırsa, semenin miktarı kaplamadan çok olursa satış câiz olur.⁶⁵ Bu durumda kaplama, bedel olarak verilen altın ve gümüşün misli karşılığı, fazlalık semen de kılıcın bedeli olarak kabul edilmiştir.

Altın veya gümüşle süslenmiş eşyalarda semen, kaplamadan veya süsten fazla ise, süse tekabül eden semen miktarının akit meclisinde kabzedilmesi gerekir. İşlemi sarf akdi açısından düşündüğümüz zaman da hadiste işaret edilen nesie faizine düşmemek için bedellerin akit meclisinde kabzedilmesi şarttır.⁶⁶ Ribevi malların alım satımı veya sarfında, karşılıklı kabzetme akdin sihhat şartı kabul edilmiştir.⁶⁷

6. Yiyecek ve Benzeri Şeylerin Yiğın Halinde Satışı

Genel anlamda belirlenen şartlar dâhilinde yiyecek ve benzeri şeylerin cüzâfen satışının câizliğinde mezhepler müttefiktir. Hanbelilerden İbn Kudame fukahanın bu ortak kanaatini şöyle ifade etmiştir: *"Yiğının cüzâfen satışı câizdir. Alıcı ve satıcı miktarını kesin olarak bilmedikleri takdirde, (bir malın cüzâfen/ götürü usulü satışının câiz olduğu hususunda), fukaha arasında görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz."*⁶⁸ Ayrıca cüzâfen satışın meşruluğu konusunda yukarıda zikredilen hadisler, yiyecek maddeleri başta olmak üzere yiğın halindeki ticari malların cüzâfen satışının cevazında fukahanın şer'î dayanakları olmuştur.

62 Kâsânî, Bedâ'î, 5/67.

63 Mevsilî, el-İhtiyâr, 1/112.

64 Mevsilî, el-İhtiyâr, 1/112.

65 Serahsî, el-Mebsût, 14/89; Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ, 3/32, 41.

66 Buhârî, "Büyü", 78; Müslim, "Müsâkât", 75, 76; Tirmizî, "Büyü", 24.

67 Meydânî, el-Lübâb, 2/47, 48.

68 İbn Kudâme, el-Muğnî, 4/33, 34, 97.

7. Cüzâf Satış Konusunda Mezheplerin Yaklaşımı

Yukarıdaki kısımlarda konu bütünlüğü içinde genelde mezheplerin ittifak ettikleri hususlara yer verildi. Bu başlık altında mezheplerin cüzâf konusuyla ilgili birbirinden farklı sayılabilecek yaklaşımlarına yer almaktadır.

7.1. Hanefi Mezhebi

Çarşı pazarda emsalinin bulunup bulunmaması açısından da misli⁶⁹ ve kıyemi⁷⁰ olarak ayrılan mal çeşitlerinin cüzâfen satışında Hanefi müctehidleri arasında fikir birliği yoktur. Mezhebin kurucusu Ebû Hanîfeve en meşhur öğrencileri, misli ve kıyemi malların cüzâfen satış hükmünde birbirinden ayrılmaktadır.

7.1.1. Misli Malların Cüzâfen Satışı

Bir fıkıh terimi olarak misli mal; fiyatı etkileyecek bir fark olmadan birbirinin yerine geçebilen, görünüm, iç yapı ve ekonomik fayda bakımından eş özelliklere sahip aynı türe ait mallar ifade eder.⁷¹ Misli malların cüzâfen satışı belirlenen şartlar dahilinde câizdir. Bir kimse, belirli bir dirhem karşılığında, muayyen bir yiyecek yığınının bir kafiz⁷² satacak olsa veya kumaş dolu şu çuvalı, sayısını bilmeden şu kadara satacak olsa yahut bir yiyecek yığınının şu kadara satsa ve yığının kaç kafiz olduğunu bilmeseydi bu cüzâf satış câizdir. Bu satışı bilgisizlik, tarafları anlaşmazlığa götüren, akdi ifsad eden bir bilgisizlik değildir. Akdi ifsad eden asıl bilgisizlik, nizaya sebebiyet verecek şekildeki aşırı bilinmezlik içeren ve “cehalet-i fâhişe” diye bilinen bilgisizliktir.⁷³

Misli malların cüzâfen satışı konusunda Ebû Hanîfe şöyle der: “Bir kimse bir yığın yiyeceğin her bir kafizini belirli bir dirheme cüzâfen satacak olsa, bu satış sadece ilk kafiz miktarı için geçerli olur. Yığının geri kalanının ne kadar olduğu bilinemediğinden, satış onlar için geçerli olmaz. Akit meclisi dağılmadan yığın ölçülür ve bilgisizlik giderilirse satış onlar için de geçerli olur. Ancak meclis dağıldıktan sonra ölçüm yapılır bilgisizlik giderilirse satış fasit olur”.⁷⁴

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed, Ebû Hanîfe’den ayrı olarak cüzâf satışı bütün yığın için geçerli sayar. Çünkü birim fiyat belirlendikten sonra, yığının geri kalanını sayılarak veya ölçülerek kolayca bilinebilir.⁷⁵ İnsanlara kolaylık sağladığı için Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşü tercih edilmiştir.

Misli malların cüzâfen satışı konusunda Hanefilerin hükmü budur.⁷⁶ Günümüzde ağacında olgunlaşmış zeytin ve meyve gibi misli olan ürünleri kilo fiyatını

69 Mecelle, md: 145.

70 Mecelle, md: 146.

71 Hasan Hacak, “Misli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/187,188.

72 Kafiz: On iki sa’ miktarı bir ölçek. Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 285.

73 Mevsili, el-İhtiyâr, 2/5; Meydâni, el-Lübâb, 2/5.

74 İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-kadir, 6/266.

75 İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-kadir, 6/267, 270.

76 Kâsâni, Bedâ’i, 5/159; İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-kadir, 6/267.

belirleyerek satmak da İmameyne göre mümkün ve câizdir.⁷⁷ Yaş çay ve fındık gibi ürünlerde taban ve tavan fiyat olarak birim fiyatı belirlenen misli ürünlerin cüzâfen satışını da bu cevaz kapsamında değerlendirmek mümkündür.

7.1.2. Kıyemi Malların Cüzâfen Satışı

Çarşı pazarda dengi bulunmayan, bulunsa da fiyatça birbirinden farklı olan şey⁷⁸ şeklinde tanımlanan kıyemi malların cüzâfen satışında Hanefi imamların farklı yaklaşımları vardır. Mesela; tanesi birer dirhem denilerek bir sürü halindeki koyunlar satılacak olsa ve akit meclisinde sürüdeki koyun sayısı bilirse dahi Ebû Hanîfe'ye göre bu satış bütün koyunlar hakkında fasit olur. Bir tek koyunun sürünün her biri için tayin edilen semen karşılığında satılması câiz olmaz.⁷⁹ Ebû Hanîfe gerekçe olarak, koyunlar arasındaki kilo farklılıkları sebebiyle, kıymetlerinin de farklı olmasını gösterir. Misli mallarda kafizin cüzleri arasındaki farklılıkların bilinmemesi insanlar arasında anlaşmazlığa yol açmaz ancak, kıyemi mallardaki bilgisizlik anlaşmazlığa götürür.⁸⁰ Ebû Hanîfe'ye göre, zarar görmeden ve değer kaybına uğramadan bölünemeyen kumaş, deve, köle gibi ölçülebilen ve sayılabilen kıyemi malların cüzâfen satışı sahih değildir. Çünkü bunlardaki bilgisizlik tarafları anlaşmazlığa götürecektir. Ancak Ebû Yusuf ve İmam Muhammed, bu tür mallardaki bilgisizliği giderilebilir gördüğü için cüzâfen satışlarını câiz görürler.⁸¹

Mal kavramının içerik olarak çok çeşitlendiği ve değiştiği günümüzde, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'un görüşünü tercih etmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

7.2. Mâlikî Mezhebi

Fıkıh mezhepleri içinde Mâlikî mezhebi; cüzâf satışla ilgili hüküm ve şartları müstakil bir başlık altında ele alıp işleyen tek mezhep olmuştur.⁸²

Hanefilerde olduğu gibi Mâlikîler de ölçülme kaydıyla miktarı bilinmeyen bir yığının cüzâf yoluyla satışını câiz görür. Mâlikîlere göre; miktarı bilinmeyen bir yığın için, "her bir ölçüğü şu kadara" deyip, yığının tamamı ölçülüp toplam fiyat belirlendikten sonra cüzâfen satmak câizdir. Bu konuda satılan şeyin misli, kıyemî veya adedî olmasının önemi olmadığından, misliyattan olan yiyeceklerde, kıyemiyattan olan kumaşta, adediyattan olan köle ve hayvanlarda cüzâf satışı geçerli görürler.⁸³

77 Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, 340.

78 Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 310.

79 Mevsilî, el-İhtiyâr, 2/6.

80 Kâsânî, Bedâ'î, 5/159.

81 Meydânî, el-Lübâb, 2/7.

82 Haddâd, Beyu'l-Cüzâf ve Tatbikâtühü' Muâsarâtü, 11.

83 İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, 2/164, 3/177; Kâsânî, Bedâ'î, 5/158, 159.

Cüzâf satış konusunda Mâlikiler, mutlak cüzâf satışın kapsamını Hanefilerden biraz daha geniş tutmuşlardır. Yığının geri kalanındaki belirsizlik ölçüm ve sayımla sona ereceği için, misli ve kıyemi malların cüzâfen satışında problem görmezler. Bu konuda Ebû Hanîfe'den ayrılmışlar fakat Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'le aynı görüşte birleşmişlerdir.

7.3. Şafii Mezhebi

Cüzâf satışta satılan malın miktarının bilinir olması konusunda Şafiiler de kısmen Ebû Hanîfe'ye yakın bir görüştedir. Toplam miktarı bilinsin bilinmesin misli bir mal yığınının bir miktar satış yapmak sahihtir. Şafiilere göre misli malların cüzleri arasında bilinmezlik, bağışlanabilir bir bilinmezlik olduğu için taraflar arasında aldanmaya sebep olmaz. Ancak arazi, kumaş gibi kıyemi mallarda bir malın, kaç zira' geldiği bilinmiyorsa ondan bir zira'ının satışı câiz değildir. Çünkü bunlar koyun ve köle gibi cüzleri arasında büyük farklar olan kıyemi mallardandır.⁸⁴

Şafiiler, birim fiyat belirlenerek yapılan cüzâf satışları da câiz kabul eder. Bir kimse miktarı, ölçüsü ne kadar olduğu bilinmeyen bir yığını, eliyle işaret ederek; ben sana bu yığını, şu evi, bu kumaşı ölçüsü, birimi vs. şu kadardan satıyorum dese bu satış sahihtir. Çünkü satılan şey hakkındaki bilinmezlik, görülmekle ve işaret edilmekle de ortadan kalkar. Şafiilerde görmekle bilgisizliğe sebep olan garar ortadan kalktığı gibi,⁸⁵ semenin tümünün bilinmemesinin de akde bir zararı yoktur. Çünkü birim fiyatın baştan belirlenmesi, semenin tamamı hakkındaki belirsizliği ortadan kaldırmıştır. İmam Şafii'den, bir yığının cüzâf olarak satımında, miktarının tam olarak bilinmeyeceği gerekçesiyle mekruh saydığı şekilde bir rivayet de gelmiştir.⁸⁶

Şafiiler, muayyen bir malın cüzâfen satışını câiz gördükleri gibi, muayyen bir bedel karşılığında bir yığının cüzâfen satışını da câiz görürler. Mesela: Kıyemi mallardan olan arazi, kumaş gibi malları her bir zira'ı bir dirheme ve koyun, köle gibi adedi malları da her biri bir dirheme olmak üzere satıyorum denilse bu satış câizdir. Şafiiler, bilgisizliğin yol açacağı muhtemel gararın malı görmekle ortadan kalkacağı görüşündedirler. Her bir birimi şu kadar fiyattan olmak üzere şu yığını, kumaşı ve araziye yüze alıyorum şeklindeki bir cüzâf satışı Şafiiler şartlı kabul etmiştir. Şayet satılan mal, belirlenen bedele (yüze) denk gelirse satış geçerli, gelmezse geçersizdir.

Şafiiler cüzâf satış konusunda gararın bulunup bulunmamasında çok hassas davranırlar. Bir miktar belirlenmeksizin mutlak olarak yapılan bir yığının satışında garar bulunduğu gerekçesiyle, bu tür cüzâf satışın mekruh olduğu şekilde Şafiilere ait yaygın bir görüşte de vardır.⁸⁷

84 Şîrâzî, el-Mühezzebe, 2/19.

85 Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 4/530; Cezîrî, *Kitâbü'l-Fikh*, 2/214.

86 Şîrâzî, el-Mühezzebe, 2/17.

87 Nevevî, el-Mecmu', 9/332.

7.4. Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebi cüzâf satış konusunda sınırları en geniş tutan mezheptir. İster misli isterse kıyemi mallardan olsun bir yığının cüzâfen satışı câizdir. Satılan malın miktarı hakkında tarafların bilgisinin olmamasının da bir önemi yoktur. Çünkü satılan malı görmekle tarafların mal hakkındaki bilgisizliği ortadan kalkmakta, belirlenen birim fiyatla da kolayca toplam fiyat net olarak hesaplanabildiği için, semen hakkındaki belirsizlik ortadan kalkmaktadır. Mesela; yığının her bir kafizi, kumaşın her bir zira'ı şu kadara, sürünün her bir koyunu bir dirheme satılıktır şeklinde yapılan cüzâf satış sahihtir. Hanbelilere göre; satışa konu olan malın görülmesiyle ve birim fiyatın belirlenmesiyle, yığının tamamı hakkındaki fiyat belirsizliği ortadan kalkacağı için, akdi ifsat sebebi olan garar ortadan kalkacaktır. Böylece cüzâf satışın meşruluğuna bir mâni kalmamaktadır. Yine Mâlikilere göre bir kapta bulunan şeyi kabıyla veya kapsız, her bir birimi şu kadar diyerek satmak, kabı da tartmak şartıyla sahihtir.⁸⁸

Bir bağın üzümünü satmak, bir ambardaki buğdayın tamamını satmak gibi toptan ve ölçmeden yapılan satımlarda, istisnai olarak toplayıp teslim alma, çuvalayıp taşıma masrafları satın alana aittir.⁸⁹

8. Miktarı Belli Olmayan Bir Kap veya Tartı ile Satış

Cüzâf satış dahil tüm bey' akitlerinde, miktarı bilinmese de muayyen bir kabın ölçü olarak kullanılması, kabın ahşap veya demir olup artma ve eksilme ihtimali olmaması şartıyla câizdir.⁹⁰ Zembil ve küfe⁹¹ gibi bastırınca genişleyen ve içine daha fazla ürün alan, her seferinde farklı miktar ve hacimde değişen oranlarda ölçüm yapan, standart olmayan bir kapla satış yapmak câiz değildir. Ebû Yusuf, bir beldede kullanımı örf haline gelmiş bir kırba dolusu ile satışı istihsanen câiz kabul eder. Tartıda ağırlık birimi olarak kullanılan nesnenin standart olması gerekir. Bu sebeple Hanefiler, dağılıp parçalanmama şartlarıyla, miktarı bilinmeyen muayyen bir taş ağırlığını kullanarak yapılan satışı câiz kabul eder. Ancak Hanefiler salatalık, kavun gibi kuruyunca hafifleyen bir ağırlık karşılığında satış yapmayı câiz görmezler.⁹² Çünkü zembil gibi esneyebilen ve kuruyup hafifleyen, devamlı standart sonuç vermeyen ağırlıklar, değişken oldukları için tarafların tartıda aldanmalarına sebep olmaktadır.

Standart olmayan ölçüm araçlarının kullanılması yapılan tahminlerde büyük yanlışlıklara sebep olacaktır. Bu da taraflar arasında nizaya yol açan ve akdi ifsat eden, aşırı bilinmezlik gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

88 Ebû'l-Ferec Şemsüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâme, eş-Şerhu'l-Kebîr ala Metni'l-Mukni' (y.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 4/34.

89 Mecelle, md.290; Hayrettin Karaman, Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986), 3/207.

90 Mehmed bin Feramuz b. Ali Molla Hüsrev, Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm (y.y.: Dâru lhyâ-i Kütübü'l-'Arabiyye, ts.), 2/14; Mecelle, md: 217.

91 Zembil kamıştan, küfe söğütten yapıldığı için esnek özellikte olduklarından genişleyebilmektedir. Bu sebeple standart bir ağırlık ölçümü için elverişli değildir.

92 Zeylai, Tebyinü'l-Hakâik, 4/5; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 6/66; Meydâni, el-Lübâb, 2/7.

9. Cüzâf Satış Sonrası Yığının Eksik veya Fazla Çıkması

İcab-kabul uygunluğu; akdin temel unsurlarından olduğu için akdin sıhhati de bu uyum üzerine kurulmuştur.⁹³ Bir yığından, miktarı belli bir ölçü ve semenle bir mal cüzâf yoluyla satılsa, satış sonrası yapılan ölçümde yığının baştan anlaşılardan miktardan az çıktığı anlaşılrsa müşteri muhayyer olur. İsterse maldan semeni kadarını alır, isterse satışı fesheder. Kısımlara kolay ayrılabilen veya ayrılmasında bir zarar oluşmayan, ölçülebilir ve tartılabilir mallarda da durum aynıdır. Ölçümde cüzâfen satılan ve kolay bölünebilen, ayrışabilen malın anlaşılardan miktardan fazla çıkması halinde fazlalık satıcının olur, satış akdine dahil edilmez.⁹⁴ Ancak; zarar verilmeksizin kolay bölünemeyen ve cüzâf yoluyla satılan kumaş ve arazi gibi bazı malların anlaşılardan fazla çıkması halinde, fazlalık müşterinindir. Böyle bir durumda satıcıya muhayyerlik hakkı tanınmazken müşteri muhayyer olur. Müşteri dilerse anlaşılardan semen üzerinden malı veya araziyi kabul eder, dilerse de anlaşmayı fesheder.⁹⁵

10. Henüz Olgunlaşmayan Ekin, Meyve ve Sebzelerin Hasattan Önce Cüzâfen Satılması

İslâm hukuku, mevzûun akit esnasında mevcut olmasını akdin sıhhat veya in'ikad şartı saymıştır. Mevzûu mevcut olmayan ve ileride de olmayacağı kesin olan akitleri geçersiz saymıştır.⁹⁶ Fakat insanların ihtiyaç duyması ve tüccarlar arasında örf haline gelmesi sebebiyle; ekin, meyve ve sebze gibi ürünlerin olgunlaşmak üzereyken veya olgunlaşmadan satılması şeklindeki farklı uygulamalar da kabul edilmiştir. Ancak bu tür satışlarda dikkat edilmesi gereken temel kural, söz konusu ürünlerde olgunlaşmanın baş göstermiş olmasıdır. Hadislerde de bu konu "*kable buduvvi salâhihâ'*, *kable en yesluh*" şeklindeki ifade edilmiştir.⁹⁷

Fıkıhta "Buduvvu's-Salah ile, söz konusu ürünün bozulmasından, hastalanmasından emin olunması hali kastedilir. Ürünlerde olgunlaşma belirtileri de üründen ürüne değişir. Mesela: Hurmada kırmızılaşma ve sararma, üzümde siyahlaşma ve tatlanmaya başlama, meyvelerin yenilebilir hale gelmesi; hububatta ve ekinlerde (başaktaki tanelerin) kurumması ve sertleşmesi; diğer sebze ve meyvelerde ürünün yenilebilecek veya kullanılabilir hale gelmesi olgunlaşma belirtileri olarak ifade edilir.⁹⁸

Meyvenin olgunlaşma belirtilerinin ortaya çıkmasından sonra cüzâfen satışının cevazında alimler ittifak etmiştir.⁹⁹ Delil olarak Hz. Peygamber'in (sas) olgunlaşma belirtileri göstermeden önce ürünlerin satışını yasaklayan şu hadisler gös-

93 İbn Kudâme, el-Muğni, 4/4; Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 57.

94 Zuhayli, el-Fikhu'l-İslâmî, 4/652, 653.

95 İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 6/272; Meydânî, el-Lübâb, 2/8.

96 Mevsilî, el-İhtiyâr, 2/23; Karaman, Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku, 3/78.

97 Buhârî, "Büyü", 82-83, 85-87, "Selem", 7, "Müsâkât", 17; Müslim, "Büyü", 48-59, 81-82; Ebû Dâvûd, "Büyü", 22, "İcâre", 56; Tirmizî, "Büyü", 15; Nesâî, "Büyü", 28; İbn Mâce, "Ticârât", 32.

98 Mecelle: md: 205; İbn Nüceym, Bahru'râi'k, 5/501-508; Kâsânî, Bedâ'î, 5/139; İbn Cüzey, el-Kavâninü'l-fıkhiyye, 172, 173; Hayrettin Karaman, İş ve Ticaret İlmihali (y.y.: İz Yayınları, 2012), 108.

99 Buhûti, Keşşâfü'l-kınâ', 4/409, 410.

terilir: “Resûlullah (sas) meyvesi olgunlaşınca kadar hurmayı, dânesi beyazlaşıp afetten emin oluncaya kadar başağı satmaktan men etti. Bu muameleden satıcı da alıcı da yasaklanmıştır.”¹⁰⁰

Hız. Câbir’den (r.a) gelen bir rivayette:” Hz. Peygamber (sas) alacalanmadan önce meyvenin satılmasını yasakladı. “Meyvenin alacalanması nedir?” diye sorulunca: “Kızarması, sararması ve yenir hâle gelmesidir” diye açıkladı.”¹⁰¹ Bu hadisler, meyvelerin olgunluk belirtileri gösterdikten sonra dalında cüzâfen satışının da câiz olduğuna delildir.

Buğday gibi başağında görünmeyen ürünlerin cüzâfen satışı konusunda fukaha ihtilaf etmiştir. Hanefiler,¹⁰² Mâlikiler¹⁰³ ve Hanbeliler¹⁰⁴ buğday, badem, ceviz, soğan, sarımsak ve havuç gibi kabuğu içinde ve toprak altında kalan ürünlerin, her ne kadar bu özel yapılarından dolayı olgunlaştığı açıkça anlaşılmasa da örf haline gelmesi ve insanların buna olan ihtiyacı sebebiyle cüzâfen satışını câiz görürler. Bu görüşlerini şu hadise dayandırmışlardır: “Hz. Enes (r.a) anlatıyor: “Resûlullah (sas) siyahlanmazdan önce üzümün, sertleşmezden önce hububatın satılmasını yasakladı.”¹⁰⁵

Şafiiler, buğday ve mercimek gibi kabukları içinde görünmeyen ürünlerin, insanların aldanmasına sebep olacağı için, satışını câiz görmezler. Gereğe olarak da Ebû Hüreyre’nin “Hz. Peygamber garar satışını yasakladı.”¹⁰⁶ hadisini ve akdin sahih olması satılan ürünün görülmesi gerektiği ilkesini göstermişlerdir. Onlara göre, başağındaki ekinin olgunlaşması gözle tam görülemeyeceği için insanlar aldanabilir.¹⁰⁷

11. Efrâd-ı Mütelâhık / Kısım Kısım Olgunlaşan Ürünlerin Cüzâfen Satışı

Akdin mevzuunu ilgilendiren ve fıkıh literatüründe “Efrâd-ı Mütelâhık”¹⁰⁸ diye bilinen, zaman içinde kısım kısım olgunlaşıp toplanan mahsullerden olan patlıcan, kabak, salatalık, incir, kavun, karpuz gibi meyve ve sebzeleri ifade etmek için kullanılan fıkhi bir ıstılahtır. Tamamı aynı anda olgunlaşmayıp, zaman içinde olgunlaşanların bir yandan toplandığı, bir yandan da peyderpey olgunlaşmaya devam eden ürünlerin cüzâfen satışı fukaha tarafından tartışılmıştır.

Mesela; kökleri üzerindeki kabakların bir kısmı toplanacak hale gelmiş, bir kısmı küçük, bir kısmı da henüz çiçek halinde olan bir kabak bahçesinin ürünleri cüzâfen, toptan satılacak olsa; Hanefi, Şafii ve Hanbeli müctehidlerinin çoğu sadece olmuş kabaklar için akdi geçerli saymış, henüz olgunlaşmayan ve çiçek

100 Müslim, “Büyü”, 50; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 23; Tirmizî, “Büyü”, 15; Nesâî, “Büyü”, 40; İbn Mâce, “Ticârât”, 32.

101 Buhârî, “Büyü”, 83, “Zekât”, 58; Müslim, “Büyü”, 53; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 23; Nesâî, “Büyü”, 28; İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 3/37.

102 İbn Nüceym, Bahrur’râik, 5/306; İbn Âbidin, Reddül-muhtâr, 4/555.

103 Desûkî, Hâşiye ‘aleş-Şerhi’l-kebir, 3/16.

104 İbn Kudâme, el-Muğni, 4/222, 224.

105 Ebû Dâvûd, “Büyü”, 23; Tirmizî, “Büyü”, 15; İbn Mâce, “Ticârât”, 32.

106 Müslim, “Büyü”, 4; İbn Mâce, “Ticaret”, 23; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 24-25; Tirmizî, “Büyü”, 17; Nesâî, “Büyü”, 27.

107 Şirâzî, el-Mühezzeb, 2/44-46.

108 Bilmen, Kâmus, 6/28-29.

halindeki ürünler için geçerli saymamışlardır. Çünkü; henüz kabaklar oluşmadığı veya oluşumunu tamamlamadığı için akdin unsurlarından sayılan akdin mahal-¹⁰⁹ li¹⁰⁹ ortada mevcut değildir.

Ancak halkın ihtiyacını göz önünde bulunduran bazı Hanefî¹¹⁰ ve Mâlikî müc-
tehidler¹¹¹ “mevcud ürünlere tâbi olarak, oluşmak üzere olan ve henüz çiçek ha-
linde olup oluşmayan ürünlerin de satımına cevaz vermişlerdir.

Mecelle söz konusu hükmü; *“Efrâdı mütelâhık olan yani, birden zuhur etmeyip
de refte refte zuhur edegelen, meyve ve şükûfe ve yaprak ve sebzenin, bir mikdarı be-
lirmiş olduğu halde, onlara tabe’an, onlarla henüz belirmemiş olanları dahi toptan
satmak sahih olur.”*¹¹² şeklinde kanunlaştırmıştır.

Yerde gömülü olan kök bitkilerden patates, soğan, sarımsak, havuç, turp,
pancar, yer elması vb. ürünlerin cüzâfen satışında da mezhepler ihtilaf etmişler-
dir. Bu ürünleri, efrad-ı mütelâhık ürünlere kıyas eden Hanefi ve Mâlikiler satışı
câiz görürler. Ancak Hanefiler, ürünün topraktan çıkarıldıktan sonra müşteriye
muhayyerlik verilmesi şartıyla satışı câiz sayarlar.¹¹³ Şâfiî, Hanbeli ve Zahiriler sa-
dece toprak altındaki kısmı satılan ürünlerin cüzâfen satışını, garar sebebiyle ka-
bul etmezler.¹¹⁴ Hanbeli âlimlerden İbn Teymiyye de bu tür ürünlerin satışındaki
gararın fâhiş görmemiş ve insanların bu satışa ihtiyaçları olması sebebiyle cevaz
vermiştir.¹¹⁵

Bazı araştırmacılar; gelişen teknolojiye rağmen, “kısmî ma’dümiyet” kapa-
mında değerlendirdikleri *“Efrâdı mütelâhık”* ürünlerin cüzâfen satışının, günü-
müzde de câiz olduğunu söyler. Çünkü buna insanların ihtiyacı var ve bu durum
tüccar örfünde sıkça rastlanan bir uygulamadır.¹¹⁶ Bu sebeple de Din İşleri Yük-
sek Kurulu da efrâdı mütelâhık şeklinde, bir anda değil de birbiri peşi sıra farklı
zamanlarda oluşumunu tamamlayan ürünlerin cüzâf satışına cevaz vermiştir.¹¹⁷
Tabi ki yukarıda cüzâf satış için belirlenen şartların göz önünde bulundurulma-
sına ve taraflar arasında anlaşmazlığa yol açacak belirsizliğin olmamasına dikkat
etmek gerekir.

109 Mevsilî, el-İhtiyâr, 2/4; Çeker, İslâm Hukukunda Akidler, 67.

110 Merğînânî, el-Hidâye, V, 28; Mevsilî, el-İhtiyâr, 2/ 14.

111 İbn Cüzey, el-Kavâninü'l-fıkhiyye, 173.

112 Mecelle, md: 207.

113 Kâsânî, Bedâ'î, 5/297; İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 5/52; Desûkî, Hâşiyeye 'aleş-Şerhi'l-kebir, 3/186.

114 Şâfiî, el-Üm, 3/84, 85; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî
et-Tâi en-Nisâbü'rî Cüveynî, Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb (y.y.: Dârü'l-Minhâc, 2007), 5/154.

115 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdidîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, Mecmû'u
fetâvâ (Medine-i Münevvere, 1995), 29/484, 486.

116 İsmail Bilgili, “İslâm Hukukunda Ma'düm'un Satışı”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi 8 (2006), 220-221; Nec-
meddin Güney, Satım Akdi Özelinde İslâm Borçlar Hukukunda Garar (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 223-225. (Tez, Aybil Yayınevi tarafından 2019 yılında Konya'da
basılmıştır.)

117 DİB, “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”.

12. Birim Fiyat Belirlenerek Yapılan Cüzâf Satışlar

Bilirkişinin hiç bulunmadığı veya giderek azaldığı günümüzde, birim fiyat belirlenerek yapılan cüzâf satışlar giderek yaygınlaşmaktadır. Canlı veya karkas Kurbanlık hayvan satışı, hububat, yaş çay ve fındık gibi ürünlerde, birim/kilogram fiyatı belirlenerek yapılan cüzâf satış şekline yaygın olarak rastlıyoruz.

Cüzâf satış için belirlenen şartların dışında, birim fiyat belirlenerek kesilecek kurbanlık hayvanın, şer'an geçerli bir kurban olabilmesi ve işlemin sıradan bir et alım satım ticaretine dönüşmeden ibadet özelliğinin muhafaza edebilmesi için aşağıdaki şartların da yerine getirilmesi gerekmektedir:

"a. Karkas etin kilogram birim fiyatının net bir şekilde belirlenmiş olması.

b. Alış-veriş esnasında satışa konu olan hayvanın belirlenmiş olması.

c. Belirlenen hayvan üzerinde taraflar arasında satış işleminin tamamlanmış olması.

d. Hayvanın, sadece kurban niyetiyle kesilmesi. Yani ortaklardan her birinin kurban kesmek niyetiyle hisseye dahil olması. Ayrıca hayvanın herhangi bir organının (et, deri, sakatat vb.) satıcıda kalmasının şart koşulmaması, kesim veya organizasyon ücretine sayılmaması gerekir.

e. Şayet kurban günlerinden önce alıcı, hayvanı yukarıda belirtilen usullerden biri ile alacağını vadetmiş ve alım-satım tamamlanmamışsa, kurban kesiminden önce satım akdinin kesinleştirilmesi gerekir."¹¹⁸

Birim fiyat belirlenerek yapılan satışta, toplam fiyattaki belirsizlik fukaha arasındaki ihtilafın asıl sebebi olarak görülmektedir. Ancak tarafların üzerinde anlaşığı birim fiyattan toplam fiyatı günümüz şartlarında kolayca tespiti mümkün olduğundan, günümüzde bu durum akdi ifsat eden bir belirsizlik olarak sayılmamıştır. Günümüzde kilogram fiyatı (birim fiyatı) belirlenerek yapılan arpa, buğday, kuru üzüm, yaş çay ve fındık gibi pek çok ürün satışlarında toplam fiyat belirsizliğinin taraflar arasında bir anlaşmazlığa sebep olmaması da bu hususta endişelere yer olmadığını açıkça göstermektedir.

Sonuç

İslâm'ın gündelik hayatı düzenlerken ortaya koyduğu fitri hükümler, "...Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez..." ayetinde ifade edildiği gibi, ilahi beyan gereğince aynı zamanda kolay uygulanabilen hükümlerdir. Bu kapsamda ticari hayatı kısmen rahatlatan, insanları yerine göre ölçme ve tartma zahmetinden kurtaran "Cüzâf" satışla ilgili hükümler de bunlardandır.

118 DİB, "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı".

Ancak sağlanan bu kolaylıkların suistimal edilmemesi için İslâm bazı tedbirler almış, usul ve esaslar belirlemiştir. Bu sayede insanlar arasındaki güven duygusunu yıkan her türlü, hile, aldatma ve haksızlık önlenmiş, toplumsal huzur ve istikrar öncelenmiş olmaktadır. Çünkü İslâm; ticari eylemleri sıradan bir mal alışverişi olarak görmez. İslâm'da dini, ahlaki ve toplumsal değerlerle içli dışlı bir ticari anlayış hakimdir. Onun için alınan tedbirleri, sadece ticari hayatı düzenleyen değil, toplumsal huzur ve barışı da temin eden unsurlar olarak görür.

Cüzâf satışta akdi bozmayacak nispette bir bilinmezliğe, belirsizliğe müsaade edildiği görülür. Bu maksatla da Cüzâfen satılan malın miktarı hakkında tarafların ikisinin de eşit şekilde bilmeme şartı getirilmiştir. Böylece taraflar bile bile yasak olan bir garar satışını yapmaktan da korunmuş olmaktadır.

Her türlü ticari malın cüzâf satışa konu edilmediğini de görüyoruz. Cüzâfen satışa dahil olan ürünlerin genellikle sayımında, ölçümünde zorluk bulunan ürünler olduğu gibi, tarafları haram olan faizden korumak amacıyla ribevi mallar da cüzâf satış kapsamından ya çıkarılmış ya da ilave bazı tedbirlerle cüzâf kapsamına dahil edildiğini görmekteyiz.

Cüzâf satışta, tahminde ehil insanların tecrübesine değer verilmesi de önemli bir ayrıntıdır. Kur'an'ın bilen insanlara sorma emrinin örnek bir uygulamasını cüzâf satışta görmekteyiz. Cüzâf satışa konu olan malın miktarı, ehil kimselerin tahmin edebileceği bir miktarla sınırlandırılmıştır da diyebiliriz. Ancak cüzâf satışta sadece tecrübeli insanların tahminiyle yetinilmemiş, belirsizlik ve aldanma olaylarını önleyici ilave tedbirler alınmıştır.

Alıcı ve satıcı aleyhine aldanmanın söz konusu olduğu durumlarda, aldanan taraf lehine muhayyerlik tanınması çok önemlidir. Böylece ticari piyasalarda güven ve istikrarın daima öncelendiği, işlerin oldu bittiye getirilerek akitlerdeki rıza ilkesinin zedelenmesine izin verilmediği anlaşılmaktadır.

Cüzâf satışta ölçümde kullanılan ölçüm araçlarının standart olmasına da büyük önem verilmektedir. Kabin esnekliği sebebiyle her seferinde farklı ölçümler yapan araçların kullanılması akdi ifsad eden garara yol açacağından yasaklanmıştır. Günümüzde çarşı ve pazarda kullanılan ölçü ve tartı araçlarının resmî kurumlarca belirli aralıklarla denetlenme zorunluluğunu hatırlatan bu durumun, ticari piyasalar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Cüzâf satışın kapsamına, henüz olgunlaşması tamamlanmamış tahıl, sebze, meyve gibi ürünlerin dahil edilmesi, "efrad-ı mütelahık" denilen ve bir anda olgunlaşmayıp ardışık şekilde kısım kısım olgunlaşan ürünlerin de dahil edilmesi, toplumun bu işleme olan ihtiyacını açıkça göstermektedir. Üreticinin faizsiz kredi bulması, tüccarın da ucuza mal alması gibi faydaları gerekçe gösterebileceğimiz bu durumlar sebebiyle, cüzâf satışların toplumda rağbet görmeye devam edeceği kanaatindeyiz.

Gelişen ve değişen günümüz şartlarında birim fiyat belirlenerek yapılan satışlarda da artış gözlenmektedir. Özellikle birim fiyat belirlenerek yapılan kurbanlık satışlarının geçerli olması için yetkili fetva kurulları birtakım esaslar tespit etmiştir. Yapılan işlemin ibadet olarak geçerliliği bu esaslara uyulup uyulmamasına bağlı olduğundan çok dikkatli olunması gerekiyor. Bu konuda halkı aydınlatıcı tedbirlerin alınması ve medyanın tüm imkanlarıyla duyuruların yapılması gerekmektedir.

Sonuç itibarıyla mezheplerin cüzâf satış konusunda genellikle birbirine yakın görüşte olmaları, cüzâf satışın İslâm toplumunda oturmuş bir alışveriş çeşidi olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1981.
- Ali Haydar, Hoca Eminzâde. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bilgili, İsmail. "İslâm Hukukunda Ma'dûm'un Satışı". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 211-238.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul, 1981.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ' .y.y.*: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1051.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2021.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-. *Kitâbü'l-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1987.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâi en-Nisâbüri. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. y.y.: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Akidler*. Konya: İttifak Holding, 1999.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*. y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Mısır, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Misbâhu'l-münîr fi garîbi'ş-Şerhi'l-kebîr*. y.y.: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2009.
- Güney, Necmeddin. *Satım Akdi Özeline İslâm Borçlar Hukukunda Garar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Hacak, Hasan. "'Misli'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/187-188. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Haddâd, Yusuf Ahmed. *Beyu'l-Cüzâf ve Tatbikâtühü' Muâsaratü*. Kuveyt: Mektebetü'l-İmam ez-Zehabî, 2015.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî el-Mâlikî. *Şerhu Mutasarı Halili*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*. y.y.: Dâru'l-Fikr, 1992.
- Heyet. *Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye (Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı)*. Kuveyt, 1404.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *el-Kavânînü'l-fıkhiyye*. y.y., ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî Şerhu Muhtasarı'l-Hırakî*. y.y.: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1987.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *eş-Şerhu'l-Kebîr ala Metni'l-Muknî*. y.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen*. Mısır, 1372.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *Bahru'râi'k Şerhu Kenzü'Dekâik*. y.y.: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. İstanbul, 1933.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. Medine-i Münevvere, 1995.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadir*. y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1986.
- Karaman, Hayrettin. *İş ve Ticaret İlmihali*. y.y.: İz Yayıncılık, 2012.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî. *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Koçak, Muhsin. "Cüzâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/148-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-. *el-Muhtasarü'l-Kudurî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1975.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Meccüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. İstanbul: Dersaadet, ts.
- Molla Hüsrev, Mehmed bin Feramuz b. Ali. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*. y.y.: Dâru İhya-i Kütübî'l-'Arabîyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi' u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. İstanbul, 1981.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*. y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.

- Sâvi, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî. *Hâşiyetü'ş-Sâvî ale'ş-Şerhi's-Sağîr*. y.y.: Şirketü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1952.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*. y.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen*. Kahire, 1356.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî. *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik ve Hâşiyetü'ş-Şilbî*. Bulak/Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1989.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Diyanet İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". Erişim 01 Eylül 2023. <https://kurul.diyaret.gov.tr>
- EKAP, Kamu İhale Kurumu, "Kamu İhale Kurumu Platformu". Erişim 25 Nisan 2022. https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/YardimEkran/pdf/KIK_SozFesihBirBakSozIsArtEksFiyFar_KK.pdf.